

УДК 94(477.83/.86) : 37.014«1918/1919»

© Андрій Королько (Івано-Франківськ)

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОВІТОВИХ ШКІЛЬНИХ РАД ПОКУТТЯ ПЕРІОДУ ЗУНР (ЛИСТОПАД 1918 – ТРАВЕНЬ 1919 рр.)

У статті охарактеризовано культурно-освітню діяльність українських повітових шкільних рад Покуття періоду Західно-Української Народної Республіки. Простежено формування осередків освітнього життя українців краю доби національно-визвольних змагань 1918–1919 рр.; розкрито особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлено взаємини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері. В результаті проведеної роботи автор прийшов до висновків, стверджуючи, що жителі Покуття активно включились у реформування культурно-освітньої сфери, дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР; праця повітових шкільних рад краю була різноманітною – від організації проведення учительських з'їздів, конференцій – до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю; попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, культурно-освітні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу.

Ключові слова: Покуття, освіта, школа, Державний Секретаріат освіти і віросповідань, повітова шкільна рада, учительський з'їзд, українсько-єврейські відносини, українсько-польські відносини.

Andrii Korolko (Ivano-Frankivsk)

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN DISTRICT SCHOOL COUNCIL OF POKUTTIA IN THE PERIOD OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (NOVEMBER 1918 – MAY 1919)

Abstract. Cultural and educational activities of Ukrainian district school council of Pokuttia in the period of the West Ukrainian People's Republic is described in the article; the peculiarities of the legislative ensuring of the process of the national school development are studied; the relations of the Ukrainians with other ethnic communities in the national and cultural sphere are highlighted. In the research the author came to the conclusion confirming that residents of Pokuttia actively took part in the reformation of the national and cultural sphere following the norms of the official legislation of The West Ukrainian People's Republic; the work of the district school councils was various – from the organization the teachers' meetings, conferences to the convocations of preparatory courses for pupils, management of the teaching process in district schools; in spite of the declaring international peace, concord and partnership by the authority of The West Ukrainian People's Republic there were cultural and educational processes in the form of the Ukrainian-Polish confrontation and intentions of the Ukrainian-Jewish dialogue in Pokuttia.

Keywords: Pokuttia, education, school, State Secretariat of education and religion, district school council, teachers' meeting, Ukrainian-Jewish relations, Ukrainian-Polish relations.

Влада ЗУНР чималу увагу приділяла становленню шкільництва. 6 листопада 1918 р. Українська Національна Рада створила Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолив професор Олександр Барвінський. Після переїзду уряду в м. Станиславів ним керував доктор Агенор Артимович. Від 17 квітня 1919 р. за освітню політику уряду відповідав письменник та педагог Антін Крушельницький.

Незважаючи на труднощі (зруйновані війною і неопалювані навчальні заклади, нестача освітянських кадрів тощо)¹, молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого УНРадою 16 лютого 1919 р. Закону «Про мови», за яким українська отримувала статус державної, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року було видано розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах².

Метою статті є комплексне дослідження культурно-освітньої діяльності українських повітових шкільних рад Покуття періоду Західно-Української Народної Республіки. Досягнення мети

передбачає вирішення таких завдань: простежити формування осередків освітнього життя у краї; розкрити особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлити взаємини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є неопубліковані матеріали, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові. Нами опрацьовано матеріали фонду 667 «Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі. 1918–1919 рр.», зокрема звіти повітових комісаріатів покутських повітів про стан шкіл і навчання в 1918–1919 р., списки учителів і листування з повітовими шкільними комісаріатами краю тощо. Доповнюють цю групу джерел виявлені нами рукописні документи архіву Наукового товариства імені Т. Шевченка, які зберігаються у Національній бібліотеці м. Варшави. Зокрема, у скриньці 25. XXIV.16(1) «Міністерство освіти УНР. Державний секретаріат віросповідань і освіти ЗУНР у м. Станіславові (1917–1920)» архіву уряду Української Народної Республіки (1918–1919) міститься листування державних повітових комісаріатів і повітових шкільних комісаріатів (рад) Покуття про призначення, перенесення та звільнення вчителів, списки виплат урядникам державного освітнього відомства ЗУНР (ЗО УНР) на цілі шкільництва, листування у справі анкети про реорганізацію шкільництва на території краю тощо³.

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми почерпнули з періодичних видань центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР: «Діло» (жовтень-листопад 1918 р.), «Република» (лютий-квітень 1919 р.), «Нове життя» (грудень 1918 – квітень 1919 р.), «Народ» (лютий-травень 1919 р.), «Січовий Голос» (листопад 1918 – квітень 1919 р.), «Учительський голос» (лютий-квітень 1919 р.), «Новини» (березень-квітень 1919 р.) «Станіславівський Голос» (листопад-грудень 1918 р.) та ін. Проте найбільше інформації зі стану шкільництва на Покутті отримали з коломийського часопису «Покутський Вістник» (листопад 1918 – травень 1919 р.). У часи воєнних подій листопада 1918 р., коли на Покутті бракувало достовірної інформації, Окружна Національна Рада м. Коломия вирішила видавати «Покутський Вістник», який ставив своїм завданням розвивати національну свідомість широких мас покутського громадянства і вести їх з українським народом до спільної мети – вільної, самостійної і нероздільної України⁴. Відстоюючи інтереси рідної Вітчизни, часопис постійно відгукувався на найбільш важливі події українського життя, інформував про становище краю у рубриках «Життя Покуття», «Телеграми і вісти». Загалом джерелознавча цінність газетної періодики досліджуваної доби полягає в тому, що тут уміщувались матеріали з питань державного, національного, культурного, освітнього будівництва, практичної діяльності місцевих органів управління, суспільно-політичного та громадського життя.

Ще один корпус первинних джерел становить мемуарна література. Серед праць такого характеру слід виокремити свідчення очевидців тогочасних подій референта (секретаря) шкільної ради Снятинського повіту С. Фодчука, який дав стислу характеристику шкільництва краю у період національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр., та М. Бачинського, котрий охарактеризував тогочасний стан шкільництва Городенщини⁵.

Незважаючи на те, що національно-культурна і, зокрема, освітня сфера, міжетнічні відносини у сфері шкільництва ЗУНР знайшла відображення у дослідженнях багатьох українських авторів: О. Карпенка, Б. Ступарика, В. Великочого, Л. Шологон, І. Монолатія, О. Павлишина та інших⁶, проте осібно не зверталася увага на вивчення культурно-освітньої діяльності українських повітових шкільних рад на Покутті у зазначений період.

На Покутті в рамках проведення освітньої програми діяльності створювалися повітові шкільні ради. Коломийську повітову шкільну раду очолив В. Витвицький, колишній учитель 4-класної місцевої школи, а шкільним референтом обрано М. Книша⁷. До «Тіснішого окружного організаційного комітету» Коломийської окружної ради увійшли 22 особи, у складі якого референтом у справах освіти обрано Осипа Чайківського⁸.

За їхнього сприяння 29 грудня 1918 р. повітова шкільна рада організувала учительську конференцію, на якій було прийнято меморандум («меморіал») про покращення матеріального становища педагогів, надісланий керівництву Української Національної Ради й Державного Секретаріату освіти і віросповідань. Ухвалені такі резолюції: прагнення до одержавлення української народної освіти; оплата праці учителів прирівнюється до оплати державних службовців; надання соціальних дотацій педагогам у зв'язку з воєнними лихоліттями; шкільництво у своїй діяльності

має бути відособлене від місцевої адміністрації і безпосередньо підпорядковане міністерству освіти Української Народної Республіки, що виконує свої доручення і розпорядження через повітові шкільні комісії (до її складу входять шкільний комісар, педагогічні інструктори, вибрані учительством, представник санітарної служби), при них діють батьківські комітети із дорадчим голосом; місцеві шкільні ради мають бути ліквідовані, їхні функції виконують повітові шкільні комісії; у разі зміни укладу діяльності народного шкільництва скликається фахова комісія, представлена учительством краю⁹. Зорганізоване наприкінці січня 1919 р. віче коломийських учителів з участю місцевої інтелігенції висловило надію, що «зdezертирувавши» через матеріальні та харчові нестатки вчителі повіту повернуться до своєї, вкрай необхідної на часі, праці¹⁰.

Шкільним комісаром Печеніжинського повіту обрано Семена Шпаковського. Звітуючи перед керівництвом Державного Секретаріату освіти і віросповідань, повітова шкільна рада Печеніжинщини інформувала, що напередодні Листопадового зриву 1918 р. у повіті переважали школи з українською мовою викладання. Польськомовні навчальні заклади функціонували лише у Печеніжині (5-класна змішана школа), Яблоніві (4-класна змішана), Слободі Рунгурській-копальні (нині с. Слобода Коломийського району Івано-Франківської обл.) (1-класна), Княздворі (1-класна) і Березові Нижнім (нині с. Нижній Березів Косівського району Івано-Франківської обл.). Останні дві школи зі встановленням ЗУНР за згодою батьків школярів автоматично перейшли на українську мову викладання. Через деякий час українізовано навчальні заклади і в перших трьох місцевостях. Щоправда, польська мова навчання як додаткова збереглась в усіх школах Печеніжинського повіту. Зауважимо, що на Покутті у цьому повіті найменше (лише 11) педагогів відмовились запрягнути на вірність Українській державі; усі кваліфіковані учительські сили працевлаштовані. Станом на квітень 1919 р., на педагогічній ниві Печеніжинщини працювало 57 вчителів (за іншими даними шкільного повітового комісаріату – 53 педагоги)¹¹.

Напередодні падіння Австро-Угорської імперії у Снятинському повіті вирізнялися діяльністю такі навчальні заклади: дві виділові школи для хлопчиків і дівчат у Снятині, п'ятикласна з навчальною програмою шестикласної школи у Заболотіві, двокласна у с. Трійця, дві однокласні у селах Джурів та Залуччя над Черемошем (нині – с. Долішне Залуччя Снятинського району Івано-Франківської обл.)¹².

Після встановлення української влади на Снятинщині у листопаді 1918 р. повітову шкільну раду очолив директор чотирикласної школи с. Вовчківці Снятинського повіту Василь Равлюк, який прийшов на місце В. Данцевича, педагога польської національності, що працював на цій посаді з 1916 р., а шкільним референтом обрано Семена Фодчука¹³.

Згідно з повідомленням повітового комісара Г. Мартинця, у м. Снятині 24 листопада 1918 р. організовані збори вчителів краю, де було прийнято розпорядження підписатись під документом, що засвідчував служіння українській національній владі. Польські педагоги, окрім одинадцятьох, які працювали по селах і посвоячилились з українцями, не підписались під розпорядженням. А тому склалася скрутна ситуація: у фахових школах та класичних гімназіях міст Снятина і Заболотова не вистачало педагогів. Наприкінці 1918 р. серед 45 шкіл Снятинського повіту чинними було тільки 9, звільнено з педагогічної служби 82 учителів польської національності, які не запрягнули на вірність Українській державі¹⁴. До того ж частина учителів-українців пішли на фронт в умовах українсько-польської війни захищати Вітчизну. Зокрема, 18 лютого 1919 р. дирекція української державної реальної школи в м. Снятині повідомляла Державний Секретаріат освіти і віросповідань про те, що на військову службу були покликані два її вчителі Іван Гдуля і Володимир Сілецький: «Наслідком сего покликання припинена наука в IV-ій класі а відбуваєсь лише в трох нижших класах [...]»¹⁵.

Такий стан речей був виправлений: на спорожнілі місця польських учителів були запрошені молоді українські педагоги, які раніше не могли отримати посад, хоч мали відповідну кваліфікацію, а також повернулися кілька галицьких учителів, що до цього часу працювали в суміжних до Покуття населених пунктах Буковини. Однак на Снятинщині перебували вчителі і з віддалених районів буковинського краю. Так, у листі до Державного Секретаріату освіти ЗО УНР від 18 травня 1919 р. четар 24 піхотного полку імені П. Дорошенка, буковинський педагог Сильвестр Альбота, перебуваючи у військовій школі новобранців у м. Заболотіві Снятинського повіту, підтверджував свій освітній фах. Перед початком Першої світової війни він вчителював у трикласній народній

школі с. Рогожешт Серетського повіту (1907–1914 рр.). З приходом на Буковину румунської влади в листопаді 1918 р. його родину вигнали з учительського будинку цього села. Перебуваючи на Снятинщині, С. Альбота просив українське державне освітнє відомство надати йому і його родині (дружина в той час перебувала в м. Чернівцях) належну платню за педагогічну працю¹⁶.

На середину грудня 1918 р. українізовано майже всі народні школи, на підвалинах створення були 4-класні школи для хлопчиків і дівчат у м. Снятині і м. Заболотіві. Сформовано підготовчий курс для вступу дітей до реальної гімназії у Снятині¹⁷.

Другого січня 1919 р. на засіданні повітової шкільної ради Василь Равлюк вніс пропозицію про перетворення двох колишніх польських шкіл для хлопців і дівчат у м. Снятині на українські, для національних меншин залишався тільки один клас, де дозволялось навчання рідною мовою. На засіданні цю резолюцію шкільного інспектора прийняли одноголосно, позаяк 23 учителі польської національності, що працювали у цих снятинських школах, не підписали «приречення» українській владі, а тому звільнили з роботи і на їхнє місце влаштували українців. Подібне рішення було прийняте і щодо п'ятикласної школи у м. Заболотіві¹⁸. На початок 1919 р. не працювали шкільні заклади у с. Трійця і с. Залуччя над Черемошем, оскільки місцеві педагоги не запрягнули на вірність Українській державі. У с. Джурові діти польської національності продовжували навчатись у польськомовній школі¹⁹.

Станом на квітень 1919 р., у повіті діяло 43 школи, працювало 116 учителів, з них 56 чоловіків (щоправда, 11 служило у війську, четверо перебували у ворожій неволі у ході ведення українсько-польської війни) і 60 жінок, за національною приналежністю – 90 українців, 16 поляків і 10 євреїв²⁰. Для порівняння, у сусідньому Косівському повіті вир Першої світової війни і початок національно-визвольних змагань західних українців теж послабили стан шкільництва краю. Напередодні війни (1914 р.) у с. Жаб'є (нині – смт Верховина Івано-Франківської обл.) функціонувало 6 шкіл і працювало 9 учителів, тоді як наприкінці 1919 р. – 3 школи з 3 учителями. На початок національно-визвольних змагань з 41 школи діяло 31. Напередодні розпаду Австро-Угорської імперії виконували освітню службу 94 учителі (46 українців, 45 поляків і 3 євреї), з початком творення української державності запрягнули на вірність ЗУНР 46 українців, 9 поляків і 3 євреїв прийнято на роботу 10 нових учителів (7 українців, 2 євреї і один німець). Не вистачало для праці 32 учителів²¹. На території Печеніжинщини на початок весни 1919 р. з 74 шкіл навчання велось лише у 7: «селяне дуже огірчені, що наука не відбувається». У с. Яблонів з шести учителів, які вели навчання, була тільки одна українка, всі інші – поляки і євреї²².

Провідним педагогічним закладом повіту вважалась українська державна реальна школа у м. Снятині. Як уже зазначалось, повітова шкільна рада вирішила українізувати цей навчальний заклад. На думку директора школи Івана Гдулі, також пришвидшила цей процес відмова вчителів польської і єврейської національності запрягнути на вірність Українській державі. Повітова шкільна рада одноголосно вирішила, щоб перші чотири класи закладу перевести на українську мову навчання, а «висші класи» підготувати до такої зміни у наступному навчальному році. Натомість, польські педагоги мали намір з кінцем січня 1919 р. відновити навчання ідентичного польськомовного закладу. І. Гдуля просив Державний Секретаріат освіти і віросповідань розв'язати питання паралельної двомовності навчального закладу на користь українців: заборонити відновлення навчання учнів польської національності.

Ще однією проблемою цієї школи було те, що її колишній керівник Фогль на початку національно-визвольних змагань західних українців у листопаді 1918 р. покинув м. Снятин (взявши коротку відпустку, поїхав до м. Тернополя; залишив керівництво закладу полякові О. Боровому). З остаточним встановленням української влади наприкінці листопада 1918 р. директором школи обрано І. Гдулю, який не отримав від Фогля і О. Борового відповідних коштів для утримання школи, зокрема на опалення і канцелярські потреби²³.

Двадцять дев'ятого січня 1919 р. відповідною постановою повітового комітету м. Снятин українську державну реальну школу перетворено в гімназію²⁴. На сім класів школи працювало лише п'ять українців (два євреї і один поляк відмовились займати посади у навчальному закладі)²⁵.

Як відомо, в австрійській час навчання у закладах такого рівня було платним. Проте керівництво української державної реальної школи (гімназії) з самого початку робило все для того, щоб навчання дітей було безкоштовним. Державний Секретаріат освіти і віросповідань на початку лютого 1919 р.

на запит снятинської школи (звіт дирекції педагогічного закладу від 8 лютого 1919 р.) прийняв рішення про звільнення від оплати за навчання 25 учнів першого, 21 – другого, 20 – третього, 13 – четвертого, 15 – п'ятого, 21 – шостого і 16 – сьомого класу²⁶.

Знаковою подією шкільництва краю стало проведення 28–29 березня 1919 р. у приміщенні колишньої польської гімназії повітового центру учительської конференції, на яку з'їхалися українські педагоги Снятинщини і Заболотівщини. Були прослухані виступи промовців з основ навчання української мови, історії, географії, арифметики, рисунку, співу та письма. Ухвалено резолюції: учительство Снятинщини має активно працювати при читальнях товариств «Просвіта», «Січ», «Народна Спілка», кооперативних організацій, а в політичних справах уникати партійної заскорузлості; брати участь в організації курсів для неграмотних; зорганізувати українське жіноцтво для культурно-просвітньої роботи краю²⁷. У повідомленні повітової шкільної ради до Державного Секретаріату освіти і віросповідань інформувалось, що у начальному процесі зняті плани, де подавався матеріал про польську історію та австрійську географію, у чотирикласних школах навчання ведеться виключно за українськими підручниками²⁸. По селах краю проводились урочисті дійства, присвячені Акту злуки УНР і ЗУНР²⁹.

Активно працювала Городенківська шкільна повітова рада на чолі з інспектором Володимиром Кабаровським. До її складу входили комісар Городенківського повіту Теофіл Окуневський, директор місцевої української приватної гімназії Антін Крушельницький (у 1919 р. – міністр освіти УНР), два педагоги від українського учительства, по одному – від польського і єврейського (Мількер – управитель школи барона Гірша в м. Обертин), два представники від повітової ради і один від батьківського комітету. На скликаній повітській шкільній раді 31 грудня 1918 р. розглядалось питання про стан шкільництва в Городенківському повіті. За словами шкільного інспектора В. Кабаровського, серед недоліків розвитку педагогічної справи у краї були наступні: брак учительських кадрів, переважно чоловіків, які служать у війську; небажання частини педагогів повертатись працювати у школи, а отже, нестача фахових кадрів місцевого шкільництва (за вказівкою А. Крушельницького було ухвалено рішення при прийнятті на роботу педагогів з середньою освітою); нестача шкільних підручників, інвентарю, приміщень для ведення занять, частина з яких не опалюється; перерваний навчальний процес пов'язаний з епідемією «іспанки» (фактично, пандемія грипу, яка охопила всі європейські країни в 1918–1919 рр.); окремі сільські школи і м. Городенки у вирі Першої світової та українсько-польської війни не функціонували, оскільки були зайняті військовослужбовцями (для прикладу, навчальний процес учнів повітового центру відбувався тільки у передмісті, у «Куті фільварковому»); несплата освітянськими закладами т. зв. «дорожнього податку», що становить 25 %³⁰.

З приходом української влади в листопаді 1918 р. змінено керівництво низки навчальних закладів м. Городенки. Директором «виділової» школи для дівчат став Дорожинський, 6-класної школи для хлопців – М. Козанкевич, а 4-класної школи на «Куті фільварковому» – К. Ясельський. У передмісті Котиківка (Кутиківка) не обрано керівника навчального закладу, оскільки приміщення школи було повністю зруйноване³¹.

У грудні 1918 р. повітовою шкільною радою було прийнято низку рішень: мовою ведення навчання і діловодства у всіх школах, повітській і місцевих шкільних радах є виключно українська; польська мова викладання може бути включена у навчальний процес, якщо цього захочуть батьки дітей; викладати можуть тільки ті учителі, які запрягнули на вірність українській державі³².

На наступному засіданні повітової шкільної ради 27 січня 1919 р. під орудою голови місцевої Національної ради о. Івана Пісецького за присутності шести осіб (В. Кабарівський, А. Крушельницький, О. Дорожинський, О. Білінкевич, Ф. Лень і М. Шлемкевич) розглядалось питання стану шкільництва в Городенківському повіті. Наголошувалось, що освітня справа «в тутешнім повіті упала підчас війни дуже; будинки поруйновані – уладження нема, підручників дуже мало – труднощі в опаленні будинків [...]». Незважаючи на ці труднощі, все ж вдалося усунути представників польської національності в організації шкільної справи повіту, у кожному селі функціонували школи з українською мовою викладання (ця інформація також підтверджувалась у листі шкільного повітового комісаріату м. Городенка до Державного Секретаріату освіти і віросповідань м. Станиславів від 1 лютого 1919 р.). Відзначалось, що перед Листопадом зривом 1918 р. діяла 61 школа, з них у 45 (67 класів) навчання велось українською мовою; станом на січень 1919 р. – всі заклади українізовані. Щоправда, у листі шкільного повітового комісаріату

м. Городенка до Державного Секретаріату освіти і віросповідань м. Станиславів від 1 лютого 1919 р. вказувалося, що у повіті з 56 шкіл (а не 61) функціонують 45; викладають 87 учителів, з них 59 українців, 22 поляки і 6 євреїв³³. Шкільна інспекція проведена у дванадцяти селах повіту: Глушків (18 грудня 1918 р.), Торговиця (18 грудня 1918 р.), Топорівці (19 грудня 1918 р.), Вербівці (16 січня 1918 р.), Вікно (16 січня 1919 р.), Стрільче (17 січня 1919 р.), Семенівка (20 січня 1919 р.), Раковець (21 січня 1919 р.), Лука (21 січня 1919 р.), Передівання (25 січня 1919 р.), Городниця (25 січня 1919 р.), Тишківці (27 січня 1919 р.)³⁴. У м. Городенці успішно функціонували рільнича (керівник Городенківської шкільної повітової ради Володимир Кабаровський вказував, що «... се одинока рільнича школа на ціле Покуття») і ткацька промислова школи³⁵.

Прийнято рішення про оплату праці всім учителям, а висококваліфікованим – за подвійним окладом; постановлено виплачувати щомісячно 50 корон помічнику референта повітової шкільної ради, а шкільному інспектору збільшено оплату праці за об'їзд і перегляд шкіл повіту. Ухвалено резолюцію на адресу Державного Секретаріату освіти і віросповідань про перетворення шкіл з 2-класних на 4-класні, 4-класних на 6-класні, а 6-класні на «виділові», а в с. Стрільче Городенківського повіту – відкриття рільничого курсу³⁶.

На зборах жителів сіл Гвіздеччини 12 січня 1919 р., окрім соціально-економічних питань (підготовка до весняних робіт), було винесено на обговорення проблему закупівлі українських букварів, бо «зادля цілковитого браку букварів початкова наука по селах майже неможлива, а з сього виходить народови велика шкода»³⁷.

У Товмацькому повіті керівником шкільної ради обрано директора 2-класної народної школи с. Ворона (нині населений пункт Коломийського району Івано-Франківської обл.) Августина Домбровського³⁸. Зі встановленням української влади у 65 населених пунктах («місцевостях») повіту функціонувало 73 школи, з них 6-класних – 5 навчальних закладів (працювало 39 вчителів), 4-класних – 9 шкіл (50 педагогів), 3-класних – одна школа (5 наставників), 2-класних – 19 закладів (60 вчителів), 1-класних – 39 шкіл (62 педагоги). Серед 107 вчителів польської національності лише 37 згодились працювати на вірність Українській державі. Станом на 31 січня 1919 р. для навчальної роботи не вистачало 50 педагогів³⁹. Розпорядженням повітової шкільної ради 6-класну чоловічу і жіночу школи у Товмачі, 5-класну чоловічу і жіночу у Тисмениці і 4-класну чоловічу і жіночу в Отинії перетворювали на навчальні заклади змішаного типу з українською і польською мовою викладання. У школах сіл Хотимир, Нижнів, Угорники, Озеряни, Вікняни, Одаї і Слобідка Товмацького повіту запроваджувалась українська мова викладання, польська мова ставала обов'язковою з третього року навчання. Ліквідовувались навчальні заклади з польською мовою викладання у селах Делева, Горигляди, Гринівці, Лядське Шляхетське, Надорожна і Пшеничники Товмацького повіту. Польськомовними залишались школи у селах Тарновиця Пільна, Голосків (школа ім. Ф. Карпінського), його присілку Глибока, Молодилів і Богородичин. У всіх навчальних закладах Товмацького повіту державна українська мова викладання впроваджувалась як обов'язкова з третього року навчання у польських, німецьких та єврейських державних і приватних школах⁴⁰.

Місцева українська влада толерантно ставилась до відкриття навчальних закладів єврейської громади Товмача. Зокрема, плідно працювала єврейська 4-класна школа барона Гірша, де навчалось 210 учнів. У навчальному закладі працювало шість педагогів: Фабіян Урман (директор), Жигмунт Бльох, Акіба Зільбер, Генрик Штернберг, Мендель Шехтер, Герц Фрайфогель, – усі вони запрягнули на вірність Українській державі. Українська мова викладалась починаючи з другого року навчання школярів⁴¹. Однак Державний Секретаріат освіти і віросповідань сповіщав навчальний заклад національної меншини про дотримання освітянських нормативно-правових документів ЗО УНР, визначення належного кваліфікаційного рівня педагогічних кадрів⁴². Окрім цього, у місті за дозволом освітянського відомства ЗУНР функціонувала ще одна єврейська 6-класна школа для хлопчиків і дівчат. Невідомий дописувач станиславівської газети «Нове життя» за 22 грудня 1918 р. про відкриття цього закладу резюмував: «Від тепер не будуть товмацькі Жиди польщитися в народніх школах»⁴³.

Результатом плідної співпраці низки шкільних комісаріатів Покуття стала поїздка депутації українського учительства краю до м. Станиславова на початку січня 1919 р. з домаганням українізації освіти. Делегація представників Покуття в особі О. Власійчука, М. Книша і А. Домбровського була прийнята головою Державного Секретаріату С. Голубовичем. 4 січня 1919 р. спеціальна шкільна

комісія ухвалила рішення перевести народних учителів у ранг державних службовців і збільшити оплату праці на 25 %⁴⁴.

Державним Секретаріатом освіти і віросповідань у січні 1919 р. розповсюджена відозва до всіх українських організацій народного учительства, яким зобов'язували повітові комісаріати зорганізувати віча, де мали б бути ухвалені резолюції (десять положень), серед яких головними є наступні: школа є державною інституцією на чолі з відповідним шкільним урядом; народні вчителі прирівняні до статусу державних службовців; народна школа є самостійною державною інституцією; вчительство підпорядковане Державному Секретаріату освіти і віросповідань; кожен повіт має вибрати делегатів на з'їзд народного учительства 15 – 16 лютого 1919 р., що відбудеться в м. Станиславові⁴⁵.

У цей час повітовий державний комісар І. Стрийський у порозумінню зі шкільним комісаріатом Коломийської окружної ради підготував «обіжник до всіх шкільних, громадських і парохіяльних урядів», згідно з яким з 1 січня 1919 р. у школах замість польської обов'язково вводиться українська мова, польська мова може додатково викладатись за бажанням батьків учнів. У закладах Покуття, де втратили чинність викладання навчальних годин «в наслідок неуділювання польської мови, призначити треба на науку української мови і рахунків з узглядненням рідної історії». У всіх школах краю українська мова мала стати обов'язковим предметом навчання⁴⁶.

В іншому розпорядженні І. Стрийського та повітового шкільного комісара В. Витвицького від 28 грудня 1918 р. говорилось про негайне створення по всіх школах Коломийського повіту курсів для неграмотних. Для цього потрібно повідомити повітовий шкільний комісаріат, хто з педагогів займеться веденням цих курсів, а також додати список учнів, які ходитимуть на ці заняття⁴⁷.

Щоб забезпечити комплектування учнями середніх та фахових шкіл, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань було прийнято рішення про тримісячні підготовчі курси, які мали охопити значну частину сільських дітей. У відповідній відозві урядове відомство звернулось з проханням до вчителів, духовенства, свідомих селян та робітників, щоб з кожного села відправили хоча б троє дітей на підготовчі курси, робота яких розпочнеться з 1 травня 1919 р. в кожному повітовому місті держави. Таке навчання було вкрай необхідним, оскільки народна школа не давала достатньої підготовки для вступу до навчальних закладів вищого рівня. Планували, що після закінчення курсів учні наступного навчального року навчатимуться, відповідно до своїх здібностей, у гімназіях та фахових школах⁴⁸. Також окремим розпорядженням головного освітянського відомства оголошено про вступні іспити до першого класу середніх шкіл і ведення підготовчих курсів для слухачів, які мали б навчатись в учительських семінаріях⁴⁹.

Зауважимо, що на Покутті процес набору дітей на підготовчі курси розпочався раніше – з кінцем зими і початком весни 1919 р. Зокрема, підготовчі курси у Снятинській державній реальній гімназії і бурсі розпочали свою роботу 1 лютого і 10 березня 1919 р.⁵⁰. Дирекція української державної гімназії у м. Коломиї оголосила про проведення безкоштовних щоденних підготовчих курсів з релігії, української мови, рахунків і каліграфії для хлопців на початку квітня 1919 р. Подібні курси для дівчат мали бути зорганізовані тутешньою жіночою учительською семінарією⁵¹.

Ведення підготовчих курсів носило також оригінальний характер. Зокрема, слухач філософії Львівського, Краківського і Берлінського університетів Станіслав Позняк забажав проводити курси для учнів Снятинської державної реальної школи, які готувались вступати до класичної гімназії. Він просив Державний Секретаріат освіти і віросповідань дозволити виконувати цю важливу справу підготовки молоді для здобуття кращої і, водночас, вищої освіти: «Курси ті хочу провадити в порозумінню з тутейшим учительством межі котрим буду добирати найліпші сили без ріжниць народности і релігії. – До кожного предмета постараюся о фахову силу, а також щоби краєві язики і чужі як: французській і німецькій були предметами навчання». Також зобов'язувався виконувати всі контрольні вказівки з боку повітової шкільної ради⁵². Однак головне освітянське відомство відмовило йому в такому проханні, вважаючи, що ця молода людина не має ні відповідної кваліфікації, ні педагогічного досвіду. Щоправда, пропонує внести запит про надання йому посади заступника учителя в одній із середніх шкіл, «тим більше, що Укр. Держава так діймаючо терпить тепер на недостачу учительських сил для середніх шкіл»⁵³.

Варто наголосити, що повітові шкільні ради Покуття за сприяння керівних органів місцевої української влади регулювали або ж координували питання організації і проведення різноманітних

навчальних курсів не тільки для дітей, але й дорослого населення, інформували про це у періодичній пресі. У другій половині лютого 1919 р. у м. Коломиї розпочав роботу 6-тижневий курс діло- і книговодів селянських кредитних і торговельних спілок. Навчання і проживання були безкоштовними, вимагалось знання української мови, біля себе мати шкільний канцелярський інвентар. Позачергово приймалися на навчання інваліди Першої світової і українсько-польської війни. Діяв також курс громадських писарів, пріоритет у навчанні надавався жителям Покуття. У м. Коломиї наприкінці лютого 1919 р. формувалась школа для механіків, до якої приймалися учні української народності, які були нездібні до військової служби, але обізнані у слюсарській справі⁵⁴. Вважалося успішним проведення шеститижневого курсу громадських секретарів і семитижневого торговельно-промислового курсу (березень-квітень 1919 р.), зорганізованих Окружною Національною Радою м. Коломиї. Слухачі курсів, переважно жителі Покуття, отримали професійну підготовку з основ діловодства, книговодства, торговельної справи, товарознавства тощо⁵⁵.

Українська мова ставала обов'язковим предметом для вивчення з третього року навчання в усіх державних і приватних польських, єврейських і німецьких школах. По містечках і селах Покуття, попри нестачу вчителів-українців, українських підручників і учнівського приладдя, навчальний процес у 1918 – 1919 навчальному році, як правило, не зривався.

Українські педагоги народних шкіл, підтримуючи дії органів державної влади щодо організації початкового шкільництва, вирішили також долучитися до його реформування. Про це засвідчив з'їзд делегатів українського народного вчителства в м. Станиславові, що відбувався впродовж 2 – 3 лютого 1919 р. На нього прибули 117 педагогів, серед яких були делегати від повітових шкільних рад Покуття. Особливо вирізнялись роботою представник шкільництва Коломийщини Онуфрій Власійчук, який, будучи обраним до президії з'їзду, виступив з розлогою промовою про соціальне і матеріальне становище українського учительства у складі Австро-Угорської імперії (реферат «Про станові справи українського народного учительства»), та Михайло Книш, який виступив з рефератом «Організація народного шкільництва» (подано основи реформування освітянської сфери Східної Галичини)⁵⁶. Після жвавого обговорення були прийняті ухвали, де освітяни окрім поліпшення їхнього матеріального становища та підвищення соціального статусу вимагали: «[...] V. Народне учительство жадає признання народної школи самостійною державною інституцією. – VI. Народне учительство внаслідок сього жадає відлучення від політичних властей, знесення Шкільних Рад місцевих і окружних, а їх агенти (функції) мають виконувати шкільні уряди і повітові шкільні комісаріати. VII. Народне учительство жадає скликання анкети народного учительства при співучасті фахових людей і знатоків шкільництва до уложення часового проекту шкільного закону та починати старання до скликання анкети народного учительства всеї Соборної України»⁵⁷.

З'їзд обрав «Виконуючий Комітет народного учительства» (далі – ВКНУ, голова О. Власійчук) і доручив йому видавати тимчасово, «доки Львів буде увільнений від наїздників», учительський орган у м. Коломиї з метою інформування загалу народного вчителства і громадянства про соціальне і матеріальне становище вчителів, реорганізацію народного шкільництва, видання шкільних підручників. Приступаючи до видання вчительського органу під назвою «Учительський Голос», ВКНУ передбачав подавати в ньому «звідомлення від властей, звіти з руху в учительських організаціях в справах оборони нар. учительства [...]»⁵⁸. Перше число було надіслано переважно до шкільного повітового комісаріату з проханням розпродати його серед учителів або залучити до його розповсюдження відділ взаємної помочи українського вчителства. Започаткований як орган українського народного вчителства, часопис стояв на захисті соціальних і матеріальних інтересів учительства, порушував питання реорганізації народного шкільництва, розглядав проблему шкільних підручників у контексті національного відродження. На сторінках часопису широко публікувалися матеріали з'їздів представників народного вчителства, членів ВКНУ⁵⁹.

Варто також зазначити, що ВКНУ активно займався не тільки видавничою справою, але й практичною роботою: сформував по містах і селах Покуття учительські осередки товариства «Взаємна Поміч», які б мали займатись в умовах лихоліть українсько-польської війни поверненням колишніх педагогів до ведення шкільництва на місцях, збором членських внесків на розвиток та утримання навчальних закладів краю⁶⁰. Через місяць 2 – 3 березня 1919 р. члени ВКНУ зібрались на засіданні ширшого комітету у м. Станиславів, де зустрілись з представниками уряду ЗУНР:

розглядалися питання членських внесків і стану оплати праці педагогам та шкільним урядовцям, підняття соціального статусу учительства краю⁶¹.

У м. Коломій діяла «Видавнича Спілка укр. учительства». На зборах цього товариства 9 лютого 1919 р. порушувалось питання пошуку фінансових коштів на видання шкільних підручників⁶².

Неабияке значення для педагогів народних, виділових (міські початкові навчальні заклади, що давали право вступу до гімназії) та середніх шкіл мали законодавчі акти, згідно з якими підвищувалася матеріальна винагорода за їхню працю. З цього приводу відомий український літературний критик Микола Євшан (Федюшка) (1889 – 1919), захищаючи вчителів, повторював їхні слова: «Дайте нам відповідне матеріальне забезпечення, аби ми могли працювати в школі – тоді ми будемо працювати – се постійна відповідь учителів»⁶³. «Закон Української Національної Ради про заробітну плату народних і виділових вчителів» від 10 квітня 1919 р.⁶⁴ та «Резолюція Української Національної Ради про підвищення зарплати учителям середніх шкіл» від 15 лютого 1919 р. встановили значно вищі розміри платні педагогам (це питання обговорювалось на другій сесії Української Національної Ради 11, 14 і 15 лютого 1919 р.⁶⁵. Передбачалося, що найменша винагорода вчителя народної школи складатиме 1200 корон в рік, а педагога середнього навчального закладу 2000 корон щороку. Окрім цього, розпорядженнями Державного Секретаріату освіти і віросповідань було підвищено пенсії педагогам, вдовам та сиротам освітян, запроваджено додаткові грошові виплати, оскільки інфляція дуже швидко знецінювала реальну вартість заробітної платні вчителів⁶⁶. Стосовно соціального облаштування мешкання педагога, то було прийнято рішення про надання помешкання безпосередньо в шкільному будинку, у якому мало б міститись щонайменше дві кімнати і кухня⁶⁷.

Хоч українська освіта і шкільництво були поза політикою (на підтвердження цьому – перший пункт ухвали Товариства учителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада», прийнятий на загальному зібранні в м. Станиславові 21 – 23 березня 1919 р.), проте деякі партійно-політичні сили Покуття соціалістичного спрямування намагались вплинути на розвиток педагогічної сфери життя краян та втрутитись у роботу повітових шкільних рад⁶⁸. Зокрема, на учительському вічі, який відбувся в м. Коломій в січні 1919 р., присутні педагоги увійшли до «Союзу Селянсько-Робітничих Спілок», і «це перший случай, де часть трудової інтелігенції, як організована кляса, змагає йти поруч з народом в визвольній роботі працюючих. Маємо надію, що [...] учителі й учительки вернуться на села не лише дітий учити, але організувати нових борців за соціалізм»⁶⁹. Коломійський осередок єврейської соціалістичної робітничої партії «Поалей-Ціон» висловив протест про призначення директором місцевої єврейської гімназії українця, висловивши думку про те, що керівником закладу має бути єврей за національністю Самуїл Вабман⁷⁰.

З перших днів революції УНРада зверталася до представників національних меншин краю, сподіваючись на їхню підтримку та співпрацю. У відозві «Український Народе» від 1 листопада 1918 р. пропонувалось: «національні меншости Української держави – Поляки, Жиди, Німці – мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради»⁷¹.

Суперечливі питання розвитку української національної освіти регулювали члени повітових шкільних рад Покуття, дотримуючись офіційного законодавства ЗУНР. В організації шкільництва часто місцева українська адміністрація йшла назустріч представникам єврейської національності. Зокрема, у містечку Отинія Товмацького повіту наприкінці 1918 р. діти єврейської національності відмовились навчатись у польській школі, натомість була утворена нова школа з єврейською мовою викладання⁷². В українській гімназії м. Товмач для школярів єврейської національності викладались рідна мова, історія, основи іудейського віросповідання⁷³. У Снятинській державній реальній школі дозволено вести навчання релігії іудейського віросповідання («науки релігії мойсеєвого віросповідання») учителю єврейської національності Мойсею Сандеку, який з казни Української держави з 1 вересня 1918 р. до кінця серпня 1919 р. мав би отримувати зарплату в обсязі 480 корон⁷⁴. Останній також хотів у м. Снятині в травні 1919 р. відкрити торговельний («гандльовий») курс з німецькою і українською мовами викладання. Підставою для прийняття такого рішення було те, що подібний навчальний курс функціонував у м. Чернівцях, проте через окупацію Буковини румунськими військами для молоді було закрита можливість здобувати такого характеру освіту⁷⁵. Єврейська громада м. Городенки виступила з проханням до повітової шкільної про надання дозволу відкриття єврейської школи «з викладовою мовою жаргоном»⁷⁶.

Однак помічаємо факти і українсько-єврейського протистояння, коли не завжди українська влада йшла назустріч домаганням єврейської громади в освітній сфері. Переживання були небезпідставними. Керівництво ЗУНР (ЗО УНР) у руслі творення майбутньої національної автономії для євреїв підтримували рішення про утримання шкільництва представників національної меншини державним коштом. Однак, на думку українських державних службовців, не було жодних гарантій, що у єврейських школах вільно викладатиметься українська мова і література, історія України⁷⁷.

З іншого боку, Східногалицька єврейська національна рада вмотивовано захищала права національної меншини в культурно-освітній сфері, надсилаючи відповідні петиції до Державного Секретаріату освіти і віросповідань. У листі від 16 лютого 1919 р. до дирекції реальної школи м. Снятин Державний Секретаріат освіти і віросповідань інформував, що місцева єврейська національна рада через посередництво Східногалицької єврейської національної ради внесла скаргу. У ній вказувалося, що керівництво Снятинської школи не хотіло приймати заяви деяких учнів єврейської національності, мотивуючи, що такої народності не існує. Однак це суперечило пункту Маніфесту Української Національної Ради, в якому виразно говориться про євреїв як представників окремої нації. Головне освітянське відомство ЗО УНР рекомендувало в майбутньому дирекції школи брати це до уваги і приймати на навчання євреїв як носіїв відособленої нації⁷⁸. В іншому зверненні Державного Секретаріату освіти і віросповідань до Єврейської національної ради м. Коломия від 26 лютого 1919 р. на запит останньої про навчання єврейської гімназійної молоді⁷⁹ вказувалося, що справа організації навчальних закладів національних меншин належить до компетенції законодавчого органу ЗО УНР. Стверджувалося, що немає жодних перешкод у навчанні дітей єврейської національності в українських школах, адже у кожному із цих закладів працює кваліфікований учитель з івриту та національної історії⁸⁰.

Польсько-українські суперечності на педагогічній ниві теж мали свої особливості, які зводились до того, що з польської сторони відмовлялися присягати на вірність молодій Українській державі. Зокрема, половина польських учителів Товмацького повіту не поставили підпис у заяві-«приреченні» (присязі) на користь української влади, всіх їх було звільнено з учительських посад 31 грудня 1918 р. Внаслідок цього з'явився брак учительських сил (не вистачало для викладання 50 – 60 педагогів), тому для вирішення цього питання запрошувались на роботу студенти університетів і навіть учні середніх шкіл, що закінчили шостий клас⁸¹. Керівники української влади Городенківського повіту навесні 1919 р. інформували, що культурно-освітнє життя у краї розвивається на високому рівні, наголошуючи, що «Поляки відносяться до всього що лиш українське – ворожо, за те Жиди прихильніше»⁸².

Зустрічались поодинокі випадки українсько-польської співпраці в освітній сфері. Снятинська повітова шкільна рада подбала про надання високої заробітної плати учителю польської національності з с. Тулуків Марцелію Жанковському, який сумлінно виконував педагогічну роботу⁸³. Державний Секретаріат освіти і віросповідань на прохання польської повітової ради в м. Коломия санкціонував у лютому 1919 р. відкриття польської приватної гімназії⁸⁴. Місцевий повітовий комісар оцінив рішення державного відомства так: «Зі своєї сторони не маю нічого против дозволу приватної науки [...], однак не могли би на дальше бути салі науки декоровані образами Пілсудского та бібліотека мусіла би бути звільнена від ворожих нам творів». До того ж очільник Коломиї зауважив, що приватна гімназія налічує 500 учнів, з них лише 280 школярів польської національності⁸⁵.

Отже, будучи під впливом національного державотворення, жителі Покуття активно включились у реформування культурно-освітньої сфери. Дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР, були сформовані повітові шкільні ради, які відали організацією педагогічної справи краю. Незважаючи на труднощі у відновленні навчального процесу в освітніх закладах Покуття (відмова педагогів, переважно польської національності, служити українській національній школі; низка учителів української національності перебували на фронтах українсько-польської війни 1918 – 1919 рр.), все ж вдалося налагодити навчання: на спорознілі місця польських учителів були запрошені молоді українські педагоги, які раніше не могли отримати посад, хоч мали відповідну кваліфікацію, а також повернулись ті галицькі освітяни, що до цього часу працювали у суміжних з Покуттям населених пунктах Буковини. Праця повітових шкільних рад Покуття була різноманітною: від організації проведення учительських з'їздів, конференцій на повітовому рівні, делегування

освітнянських представників на загальноукраїнські з'їзди ЗО УНР – до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю. Попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, культурно-освітні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу. Щоправда, спостерігаємо поодинокі випадки конфліктних ситуацій на українсько-єврейському освітньому полі і, навпаки, зближення польського учительства з українським.

Сьогодні, живучи в незалежній Україні, нам варто пам'ятати, що наші попередники єдиним порятунком від економічного, політичного і духовного занепаду вважали школу.

¹ Віднова шкільництва [The renovation of the education], in «Нове життя», 1919, 31 січня, № 23, с. 1.

² В. Великочий, *Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР* [National political processes in Pokuttia during the period of the West Ukrainian People's Republic], in «Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломії магдебурзького права, Коломия, 27 жовтня 2005 р.», за ред. І. Монолатія, Коломия, Вік, 2005, с. 79.

³ Г. Сварник, *Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві. Каталог-інформатор* [Archival and manuscript collections of Shevchenko's Scientific Society in the National library in Warsaw. Catalogue-directory], Варшава, Львів, Нью-Йорк, 2005, с. 27, 199-200.

⁴ Від Редакції [From the editorial board], in «Покутський Вістник», 1918, 10 падолиста, № 1, с. 1.

⁵ А. Бачинський, *Шкільництво Городеницини* [The schooling in Gorodenschyna], in «Городеничина. Історично-мемуарний збірник», Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег, 1978, с. 87-88; С. Фодчук, *Народне шкільництво в Снятинщині (за української влади)* [The national education in Snyatynschyna (the Ukrainian authorities)], in «Відновлення Української Держави 1918 року. Збірник матеріалів із поясненнями і вступним словом зладив Михайло Бажанський», Дітройт, Бібліотека видавництва «Снятин», число 4, 1979, с. 50-54.

⁶ В. Великочий, *Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР* [The national political processes in Pokuttia during the period of the West Ukrainian People's Republic], с. 77-91; *Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: Історія* [The West Ukrainian People's Republic: History], керівник авторського колективу й відповідальний редактор О. Карпенко, Івано-Франківськ, Сіверсія, 2001, с. 228-259; І. Монолатій, *Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки* [Kolomyia of the West Ukrainian People's Republic], Коломия, 2000; *Освітня політика* [The educational policy], in «Західно-Українська Народна Республіка, 1918-1923: Ілюстрована історія», Львів, Івано-Франківськ, Манускрипт-Львів, 2008, с. 398-410; О. Павлишин, *Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року)* [Organization of the civil power West Ukrainian People's Republic in the counties of Galicia (november – december 1918 year)], «Україна модерна», 1999, № 2-3, с. 132-139; Б. Ступарик, *Шкільництво Галичини (1772 – 1939 рр.)* [Education of Galicia (1772-1939)], Івано-Франківськ, 1994.

⁷ Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 667 Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі, оп. 1, *спр. 45 Списки учителів Коломийського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом і дирекцією гімназії в м. Коломії про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р.* [The lists of teachers of the Kolomyia district and correspondence with the district school's directorate of the gymnasium in Kolomyia on appointment and displacement of teachers and paying them salaries. 1919 year], арк. 37.

⁸ Від української «Окружної Національної Ради» в Коломії [From the Ukrainian «District Council» in Kolomyia], in «Покутський Вістник», 1918, 17 падолиста, №. 3, с. 3.

⁹ ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 43 Меморіал учительської конференції в м. Коломії від 29 грудня 1918 р. про покращення матеріального становища учителів* [Memorial teachers' conference in Kolomyia on 29 December 1918 on the improvement of the teachers' financial situation]. 1918 р., арк. 1, 2.

¹⁰ І. Монолатій, *Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки* [Memorial teachers' conference in Kolomyia on 29 December 1918 on the improvement of the teachers' financial situation], с. 38.

¹¹ ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 61 Списки учителів Печеніжинського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом в м. Печеніжині про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р.* [The lists of teachers of the Pechenizhyn district and correspondence with the district school's in Pechenizhyn to the appointment and the displacement of teachers and paying them salaries. 1919 year], арк. 1, 1 зв., 2.

¹² ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 79 Звіт повітового комісаріату в м. Снятині про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р.* [The report of the district school office in Sniatyn about the state of schools and education in the county. 1919 year], арк. 4; *З краю. Снятин. – Українізація шкільництва* [With the edge. Sniatyn. – Strengthening of the Ukrainian education system], in «Нове життя», 1918, 15 грудня, №. 16, с. 2.

¹³ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 79, арк. 5.

¹⁴ *Українські справи. Українізація шкільництва* [Ukrainian business. Strengthening of the Ukrainian education system], in «Покутський Вістник», 1918, 19 грудня, № 11, с. 2.

¹⁵ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80 *Списки учителів Снятинського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом, дирекцією реальної школи в м. Снятині про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1918 – 1919 рр.* [The lists of teachers of the Sniatyn district and correspondence with the district school's directorate of real school in Sniatyn on appointment and displacement of teachers and paying them salaries. 1918-1919 years], арк. 44.

¹⁶ Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie (BN. OR.), *skr.* 25 XXIV.16 (1) (*mf nr 95083*). *Ministertwo Oświaty URL. Państwowy sekretariat wyznań i oświaty Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej w Stanisławowie* [The Ministry of education URL. The State Secretariat of education and religion of West Ukrainian People's Republic in Stanislaviv]. 1919, k. 272.

¹⁷ *Українські справи. Українізація шкільництва* [Ukrainian business. Strengthening of the Ukrainian education system], с. 2.

¹⁸ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 79, арк. 4, 4 зв.

¹⁹ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 79, арк. 4 зв.

²⁰ *Життя Покуття. Народне шкільництво в снятинському повіті* [The life in Pokuttia. The national education in Sniatyn district], in «Покутський Вістник», 1919, 20 цвітня, № 31-32, с. 7; С. Фодчук, *Народне шкільництво в Снятинщині (за української влади)* [The national education in Sniatynschyna (the Ukrainian authorities)], с. 50-51.

²¹ *Життя Покуття. Шкільництво в Косівщині* [The life in Pokuttia. The national education in Kosivschyna], in «Покутський Вістник», 1919, 4 мая, № 37, с. 2.

²² *Вісти Коломийської Філії Центрального Інформаційного Бюро при Директорії Укр. Народн. Републіки. Агентура-Яблонів, 21/III. с. р.* [News from Kolomyia branch of the Central Information Bureau of the Directory in Ukrainian People's Republic. Agency Yablonyiv, 21/III this year], in «Новини. Інформаційний щоденник», 1919, 21 марта, № 8, с. 2.

²³ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 47, 50, 50 зв.

²⁴ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 60, 61 зв.

²⁵ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 50 зв.

²⁶ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 62.

²⁷ *Життя Покуття. С. Ф. [Фодчук], Учительська конференція в Снятині* [The life of Pokuttia. S. F. [odchuk], Educational Conference in Sniatyn], in «Покутський Вістник», 1919, 13 цвітня, № 29, с. 3.

²⁸ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 79, арк. 3.

²⁹ С. Фодчук, *Народне шкільництво в Снятинщині (за української влади)* [The national education in Sniatynschyna (the Ukrainian authorities)], с. 51-52.

³⁰ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 18 *Протоколи засідань членів повітової шкільної ради в м. Городенці від 31 грудня 1918 р. і 27 січня 1919 р. 1918 – 1919 рр.* [Meetings of members of the district school board in Gorodenka dated back to 31st December, 1918 and 27th January, 1919], арк. 1, 1 зв., 2, 3 зв., 4.

³¹ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 18, арк. 1 зв.

³² ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 18, арк. 2; *спр.* 19 *Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Городенці про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р.* [The report of the district school office in Gorodenka about the state of schools and education in the county. 1919], арк. 1.

³³ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 19, арк. 1.

³⁴ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 18, арк. 5, 5 зв., 6.

³⁵ BN. OR., *skr.* 25 XXIV.16 (1) (*mf nr 95083*), k. 276-283, 301.

³⁶ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 18, арк. 6, 6 зв.

³⁷ *Життя Покуття. З Гвоздеччини* [The life in Pokuttia. From Gvozdeshyna], in «Покутський Вістник», 1919, 16 січня, № 4, с. 4.

³⁸ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 98 *Списки народних шкіл Товмацького повіту. 1919 р.* [Lists of national schools in Tovmach county], арк. 5 зв.

³⁹ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 98, арк. 1, 2, 2 зв., 3, 5

⁴⁰ *Шкільні справи. Ч. 2580. Зарядження пов. шкільн. ради* [School activities. N. 2580. The disposal of the district school board], in «Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі», 1918, 5 грудня, № 4, с. 3-4.

⁴¹ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 99 *Списки учителів Товмацького повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом і дирекціями гімназії і школи ім. барона Гірша про призначення учителів, виплату їм зарплати, ін. питання. 1919 р.* [Lists of teachers county of Tovmach and correspondence with the district school's directorates in gymnasium and school named after baron Hirsh on appointment of teachers, paying them salaries, other questions. 1919 year], арк. 5, 6, 7, 8, 8 зв., 10, 11, 12.

⁴² ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 99, арк. 8 зв., 9.

⁴³ *Новинки. Перша жидівська школа* [News. The first Jewish school], in «Нове життя», 1918, 22 грудня, № 22, с. 4.

⁴⁴ *Звіт зі Зїзду відпоручників нар. учительства в Станиславові* [The teachers' report of the congress of delegates in Stanyslaviv], in «Учительський голос. Орган народнього учительства», 1919, 26 лютого, № 1, с. 2-3; О. Вл-ук [Власійчук], *Депутація укр. Учительства* [The delegation of the Ukrainian teachers], «Покутський Вістник», 1919, 12 січня, № 3, с. 3.

⁴⁵ *Відозва до всіх укр. організацій народнього вчительства б. Зах.-Укр. Републики* [The appeal to all organizations of people's teachers in the West Ukrainian People's Republic], in «Покутський Вістник», 1919, 12 січня, № 3, с. 4.

⁴⁶ *Життя Покуття. Розпорядок у справі навчання* [The life of Pokuttia. Disposition of the case study], in «Покутський Вістник», 1919, 12 січня, № 3, с. 3; *Урядові справи. Шкільне урядове розпорядження* [The business of Government. School government ordinance], in «Покутський Вістник», 1918, 29 грудня, № 14, с. 2.

⁴⁷ *Обіжник до всіх управ народних шкіл в коломийському повіті* [The appeal to all branches of national schools in district Kolomyia], in «Покутський Вістник», 1919, 16 січня, № 4, с. 4.

⁴⁸ *Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства (інтелігентів та свідомих селян і робітників) ...* [Appeal of the State Department of education and religion to teachers, clergy and other citizens (intellectuals and conscious citizens and workers) ...], in «Покутський Вістник», 1919, 20 цвітня, № 31-32, с. 8; *Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань до Повітових Комісарів, повітових шкільних Комісарів і Дирекцій усіх середніх і фахових шкіл в справі основи з днем 1. мая 1919 тримісячних підготовчих курсів до всіх типів середніх шкіл ...* [Appeal of the State Department of education and religion to the county commissioners, the county school commissioners and all the directorates of secondary and professional schools in the case of the opening of the three monthly training courses, May 1, 1919 ...], in «Република», 1919, 15 цвітня, № 62, с. 1; *Урядовий відділ. Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства ...* [Government department. Appeal of the State Department of education and religion to teachers, clergy and other citizens ...], in «Република», 1919, 11 цвітня, № 59, с. 1.

⁴⁹ *Урядовий відділ. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі вступних іспитів до I. класи середніх шкіл і приготовних курсів до учительських семінарій* [Government Department. Appeal of the State Department of education and religions in the case of entrance examinations for the first grade of secondary schools and preparatory courses to teachers seminaries], in «Република», 1919, 16 цвітня, № 63, с. 1.

⁵⁰ ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 60; *Життя Покуття. Гімназійний курс і бурса в Снятині* [Life in Pokuttia. The course for gymnasium and school in Sniatyn], in «Покутський Вістник», 1919, 27 цвітня, № 34, с. 3.

⁵¹ П. Мостович, *З дирекції української держ. гімназії в Коломії* [From the directorate of the Ukrainian state gymnasium in Kolomyia], in «Покутський Вістник», 1919, 6 цвітня, № 27, с. 4.

⁵² ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 45.

⁵³ ЦДАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр.* 80, арк. 46.

⁵⁴ *Курс громадських писарів* [The course of public writers], in «Покутський Вістник», 1919, 9 лютого, № 11, с. 3; *Курс діло- і книговодців* [The course on conducting and keeping the book records], in «Покутський Вістник», 1919, 9 лютого, № 11, с. 3; *Позір! Школа для механіків* [Attention! The school for mechanics], in «Покутський Вістник», 1919, 13 лютого, № 12, с. 4; *У справі організації громадських писарів* [On the case of creation of public writers], in «Покутський Вістник», 1919, 10 цвітня, № 28, с. 4.

⁵⁵ *Закриття торговельного курсу Окр. Національної Ради в Коломії* [The closure of the commercial course in the District National Council in Kolomyia], in «Покутський Вістник», 1919, 15 цвітня, № 30, с. 2; *Курс господарських секретарів* [The course of economic secretaries], in «Покутський Вістник», 1919, 20 цвітня, № 31-32, с. 6.

⁵⁶ *Зїзд народ. Учительства Зах. України* [The congress of people's teachers in Western Ukraine], in «Република», 1919, 5 лютого, № 3, с. 2; *Учительський з'їзд* [The teacher's congress], in «Нове життя», 1919, 6 лютого, № 28, с. 2; *Звіт зі Зїзду відпоручників нар. учительства в Станиславові* [The report of the Congress of delegates national teachers in Stanislaviv], с. 2-3.

⁵⁷ О. Завадовський, *Зїзд укр. народнього учительства в Станиславові* [The Congress of Ukrainian national teachers in Stanislaviv], in «Покутський Вістник», 1919, 16 лютого, № 13, с. 2-3; Г. Коваль, *Зїзд делегатів українського нар. учительства в Станиславові* [The congress of delegates of Ukrainian national teachers in Stanislaviv], «Република», 1919, 9 лютого, № 7, с. 3-4; *Резолюції учительського з'їзду* [The resolutions of the teachers' congress], in «Нове життя», 1919, 9 лютого, № 31, с. 1; *Освітня політика* [The educational policy], с. 403.

⁵⁸ *Вступне слово* [Opening remarks], in «Учительський голос. Орган народнього учительства», 1919, 26 лютого, № 1, с. 1.

⁵⁹ М. Романюк, М. Галушко, *Українські часописи Коломиї (1865 – 1994 рр.) : Історико-бібліографічне дослідження* [Ukrainian serials of Kolomyia (1865-1994): Historical and bibliographic research], Львів, 1996, с. 95.

⁶⁰ *Поклик До всіх Окр. Відділів «Взаємної помочи» і до загалу українського Учительства в західній області У.Н.Р.* [The appeal to all County departments «Mutual assistance» and to all Ukrainian teachers of Western region U.N.R.], in «Учительський голос. Орган народнього учительства», 1919, 15 марта, № 2, с. 1-2.

⁶¹ *З'їзд ширшого Комітету виконного укр. нар. учительства в Станиславові* [Congress of the broader executive committee Ukrainian national teachers in Stanislaviv], in «Учительський голос. Орган народнього учительства», 1919, 15 марта, № 2, с. 7-8.

⁶² *Життя Покуття. Загальні Збори Тов. «Видавнича Спілка укр. учительства» в Коломиї* [The life of Pokuttia. The general meeting of the company «The Publishing Association of Ukrainian teachers» in Kolomyia], in «Покутський Вістник», 1919, 16 лютого, № 13, с. 3.

⁶³ М. Євшан, *Біда учителів і біда з учителями* [Teachers' trouble and a trouble with teachers], in «Нове життя», 1919, 16 цвітня, № 87, с. 1-2.

⁶⁴ *Закон з дня 10. цвітня 1919 р. про платні народних і виділових учителів* [The Law of April 10, 1919 on wages of national and district teachers], in «Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки», 1919, 30 цвітня, вип. 8, с. 56-57.

⁶⁵ *Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 15. лютого 1919* [The second session of the Ukrainian National Council, 15. February 1919 year], in «Нове життя», 1919, 19 лютого, № 39, с. 1-2.

⁶⁶ *Урядовий відділ. I. Підвищення платні державних урядників і учителів* [Government department. I. The pay rise of public officials and teachers], in «Република», 1919, 13 марта, № 34, с. 1; *Освітня політика* [The educational policy], с. 404; ВН. ОР., *skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083)*, к. 379.

⁶⁷ *Зрівнанє учительських поборів з поборами державних урядників* [Equalizing teachers' expenditure with public officials'], in «Учительський голос. Орган народнього учительства», 1919, 17 цвітня, № 4, с. 1-2.

⁶⁸ *Справа відлучення шкільництва від адміністрації* [The thing separating education from the administration], in «Народ», 1919, 22 мая, № 30, с. 2-4.

⁶⁹ *У Коломиї. Учительське віче* [In Kolomyia. Meeting of teachers], in «Січковий Голос», 1919, 1 лютого, № 5, с. 4.

⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 45*, арк. 42, 52.

⁷¹ *Український народ!* [The Ukrainian people!], in «Діло», 1918, 2 листопада.

⁷² *Телеграми і вісти. Повітова шкільна Рада в Товмачі* [Telegrams and news. The district school board in Tovmach], in «Покутський Вістник», 1919, 19 січня, № 5, с. 3.

⁷³ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 99*, арк. 26.

⁷⁴ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 80*, арк. 35, 35 зв., 36, 37.

⁷⁵ ВН. ОР., *skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083)*, к. 341.

⁷⁶ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 18*, арк. 2, 2 зв.

⁷⁷ *Замітки про жидівську школу* [Notes on Jewish school], in «Нове життя», 1919, 24 марта, № 68, с. 2.

⁷⁸ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 80*, арк. 49.

⁷⁹ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 44* *Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Коломиї про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р.* [Report of the school district office in Kolomyia about the state of schools and education in the county. 1919], арк. 13.

⁸⁰ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 44*, арк. 9.

⁸¹ *Телеграми і вісти. У Товмачі* [Telegrams and news. In Tovmach], in «Покутський Вістник», 1919, 19 січня, № 5, с. 3.

⁸² *Життя Покуття. Із Городенки* [The life in Pokuttia. From Gorodenka], in «Покутський Вістник», 20 марта, № 22, с. 3-4.

⁸³ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 80*, арк. 40, 41.

⁸⁴ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 44*, арк. 10.

⁸⁵ ЦДІАЛ України, ф. 667, оп. 1, *спр. 44*, арк. 11.

Reference

1. Vidnova shkilyntstva [The renovation of the education], in «Nove zhyttia», 1919, 31 sichnia, № 23, с. 1.
2. V. Velykochyi, Natsionalno-politychni protsesy na Pokutti v period ZUNR [National political processes in Pokuttia during the period of the West Ukrainian People's Republic], in «Kolomyia davnia i nova: miska tsyvilizatsiia v istorii ta kulturi. Materialy rehionalnoi naukovy-teoretichnoi konferentsii, prysviachenoj 600-richchju nadannia Kolomyi mahdeburzkoho prava, Kolomyia, 27 zhovtnia 2005 r.», za red. I. Monolatiia, Kolomyia, Vik, 2005, s. 79.

3. H. Svamyk, Arkhivni ta rukopysni zbirky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Natsionalnii bibliotetsi u Varshavi. Kataloh-informator [Archival and manuscript collections of Shevchenko's Scientific Society in the National library in Warsaw. Catalogue-directory], Warsaw, Lviv, Niu-York, 2005, s.27, 199-200.
4. Vid Redaktsii [From the editorial board], in «Pokutskyi Vistnyk», 1918, 10 padolysta, № 1, s. 1.
5. A. Bachynskiy, Shkilnytstvo Horodenshchyny [The schooling in Gorodenshchyna], in «Horodenshchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk», Niu-York, Toronto, Vinnipeh, 1978, s. 87-88; S. Fodchuk, Narodne shkilnytstvo v Sniatynshchyni (za ukraïnskoi vlady) [The national education in Sniatynshchyna (the Ukrainian authorities)], in «Vidnovlennia Ukraïnskoi Derzhavy 1918 roku. Zbirnyk materialiv iz poïasnenniamy i vstupnym slovom zladyv Mykhailo Bazhanskyi», Ditroit, Biblioteka vydavnytstva «Sniatyn», chyslo 4, 1979, s. 50-54.
6. V. Velykochyi, Natsionalno-politychni protsesy na Pokutti v period ZUNR [The national political processes in Pokuttia during the period of the West Ukrainian People's Republic], s. 77-91; Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika. 1918 – 1923: Istoriia [The West Ukrainian People's Republic: History], kerivnyk avtorskoho kolektyvu y vidpovidalnyi redaktor O. Karpenko, Ivano-Frankivsk, Siversiia, 2001, s. 228-259; I. Monolatii, Kolomyia v chasy Zakhidno-Ukraïnskoi Narodnoi Respubliki [Kolomyia of the West Ukrainian People's Republic], Kolomyia, 2000; Osvitnia polityka [The educational policy], in «Zakhidno-Ukraïnska Narodna Respublika, 1918 – 1923: Iliustrovana istoriia», Lviv, Ivano-Frankivsk, Manuskrýpt-Lviv, 2008, s. 398-410; O. Pavlyshyn, Orhanizatsiia tsyvilnoi vlady ZUNR u povitakh Halychyny (lystopad – hruden 1918 roku) [Organization of the civil power West Ukrainian People's Republic in the counties of Galicia (november – december 1918 year)], «Ukraïna moderna», 1999, № 2-3, s. 132-139; B. Stuparyk, Shkilnytstvo Halychyny (1772-1939 rr.) [Education of Galicia (1772-1939)], Ivano-Frankivsk, 1994.
7. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukraïny u m. Lvovi, f. 667 Derzhavnyi sekretariat osvity i virospovidan UNR v m. Stanislavi, op. 1, spr. 45 Spysky uchyteliv Kolomyiskoho povitu i lystuvannia z povitovym shkilnym komisariatom i dyrektsiieiu himnazii v m. Kolomyi pro pryznachennia i peremishchennia uchyteliv ta vyplatu yim zarplaty. 1919 r. [The lists of teachers of the Kolomyia district and correspondence with the district school's directorate of the gymnasium in Kolomyia on appointment and displacement of teachers and paying them salaries. 1919 year], ark. 37.
8. Vid ukraïnskoi «Okruzhnoi Natsionalnoi Rady» v Kolomyi [From the Ukrainian «District Council» in Kolomyia], in «Pokutskyi Vistnyk», 1918, 17 padolysta, № 3, s. 3.
9. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 43 Memorial uchytelskoi konferentsii v m. Kolomyi vid 29 hrudnia 1918 r. pro pokrashchennia materialnoho stanovyshcha uchyteliv [Memorial teachers' conference in Kolomyia on 29 December 1918 on the improvement of the teachers' financial situation]. 1918 p., ark. 1, 2.
10. I. Monolatii, Kolomyia v chasy Zakhidno-Ukraïnskoi Narodnoi Respubliki [Kolomyia of the West Ukrainian People's Republic], s. 38.
11. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 61 Spysky uchyteliv Pechenizhynskoho povitu i lystuvannia z povitovym shkilnym komisariatom v m. Pechenizhyni pro pryznachennia i peremishchennia uchyteliv ta vyplatu yim zarplaty. 1919 r. [The lists of teachers of the Pechenizhyn district and correspondence with the district school's in Pechenizhyn to the appointment and the displacement of teachers and paying them salaries. 1919 year], ark. 1, 1 zv., 2.
12. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 79 Zvit povitovoho komisariatu v m. Sniatyni pro stan shkil i navchannia v poviti. 1919 r. [The report of the district school office in Sniatyn about the state of schools and education in the county. 1919 year], ark. 4; Z kraiu. Sniatyn. – Ukraïnzatsiia shkilnytstva [With the edge. Sniatyn. – Strengthening of the Ukrainian education system], in «Nove zhyttia», 1918, 15 hrudnia, № 16, s. 2.
13. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 79, ark. 5.
14. Ukraïnski spravy. Ukraïnzatsiia shkilnytstva [Ukrainian business. Strengthening of the Ukrainian education system], in «Pokutskyi Vistnyk», 1918, 19 hrudnia, № 11, s. 2.
15. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 80 Spysky uchyteliv Sniatynskoho povitu i lystuvannia z povitovym shkilnym komisariatom, dyrektsiieiu realnoi shkoly v m. Sniatyni pro pryznachennia i peremishchennia uchyteliv ta vyplatu yim zarplaty. 1918 – 1919 rr. [The lists of teachers of the Sniatyn district and correspondence with the district school's directorate of real school in Sniatyn on appointment and displacement of teachers and paying them salaries. 1918 – 1919 years], ark. 44.
16. Viddil rukopysiv Biblioteki Narodovoi u Varshavi (BN. OR.), skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083). Ministerstvo osvity UNR. Derzhavnyi sekretariat osvity i virospovidan Zakhidnoukraïnskoi Narodnoi Respubliki u Stanyslavovi [The Ministry of education URL. The State Secretariat of education and religion of West Ukrainian People's Republic in Stanislaviv]. 1919, k. 272.
17. Ukraïnski spravy. Ukraïnzatsiia shkilnytstva [Ukrainian business. Strengthening of the Ukrainian education system], s. 2.
18. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 79, ark. 4, 4 zv.
19. TsDIAL Ukraïny, f. 667, op. 1, spr. 79, ark. 4 zv.

20. Zhyttia Pokuttia. Narodnie shkilnytstvo v sniatynskim poviti [The life in Pokuttia. The national education in Sniatyn district], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 20 tsvitnia, № 31-32, s. 7; S. Fodchuk, Narodne shkilnytstvo v Sniatynshchyni (za ukrainskoi vlady) [The national education in Sniatynschyna (the Ukrainian authorities)], s. 50-51.
21. Zhyttia Pokuttia. Shkilnytstvo v Kosivshchyni [The life in Pokuttia. The national education in Kosivschyna], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 4 maia, № 37, s. 2.
22. Visty Kolomyiskoi Filii Tsentralnogo Informatsiinoho Biura pry Dyrektorii Ukr. Narodn. Republiky. Agentura-Yabloniv, 21./III. s. r. [News from Kolomyia branch of the Central Information Bureau of the Directory in Ukrainian People's Republic. Agency Yabloniv, 21/III this year], in «Novyny. Informatsiinyi shchodennyk», 1919, 21 marta, № 8, s. 2.
23. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 47, 50, 50 zv.
24. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 60, 61 zv.
25. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 50 zv.
26. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 62.
27. Zhyttia Pokuttia. S. F. [odchuk], Uchytelska konferentsiia v Sniatyni [The life of Pokuttia. S. F. [odchuk], Educational Conference in Sniatyn], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 13 tsvitnia, № 29, s. 3.
28. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 79, ark. 3.
29. S. Fodchuk, Narodne shkilnytstvo v Sniatynshchyni (za ukrainskoi vlady) [The national education in Sniatynschyna (the Ukrainian authorities)], s. 51-52.
30. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 18 Protokoly zasidan chleniv povitovoi shkilnoi rady v m. Horodentsi vid 31 hrudnia 1918 r. i 27 sichnia 1919 r. 1918 – 1919 rr. [Meetings of members of the district school board in Gorodenka dated back to 31st December, 1918 and 27th January, 1919], ark. 1, 1 zv., 2, 3 zv., 4.
31. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 18, ark. 1 zv.
32. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 18, ark. 2; спр. 19 Zvit povitovoho shkilnoho komisariatu v m. Horodentsi pro stan shkil i navchannia v poviti. 1919 r. [The report of the district school office in Gorodenka about the state of schools and education in the county. 1919], ark. 1.
33. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 19, ark. 1.
34. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 18, ark. 5, 5 zv., 6.
35. BN. OR., skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083), k. 276-283, 301.
36. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 18, ark. 6, 6 zv.
37. Zhyttia Pokuttia. Z Hvozdechchyny [The life in Pokuttia. From Gvozdeshchyna], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 16 sichnia, № 4, s. 4.
38. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 98 Spysky narodnykh shkil Tovmatskoho povitu. 1919 r. [Lists of national schools in Tovmach county], ark. 5 zv.
39. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 98, ark. 1, 2, 2 zv., 3, 5.
40. Shkilni spravy. Ch. 2580. Zariadzenia pov. shkiln. rady [School activities. N. 2580. The disposal of the district school board], in «Tovmatski Visty. Orhan povitovoho komisariatu Ukrainskoi Natsionalnoi Rady v Tovmachy», 1918, 5 hrudnia, № 4, s. 3-4.
41. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 99 Spysky uchyteliv Tovmatskoho povitu i lystuvannia z povitovym shkilnym komisariatom i dyrektsiiamy himnazii i shkoly im. barona Hirsha pro pryznachennia uchyteliv, vyplatu yim zarplaty, in. pytannia. 1919 r. [Lists of teachers county of Tovmach and correspondence with the district school's directorates in gymnasium and school named after baron Hirsh on appointment of teachers, paying them salaries, other questions. 1919 year], ark. 5, 6, 7, 8, 8 zv., 10, 11, 12.
42. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 99, ark. 8 zv., 9.
43. Novynky. Persha zhydivska shkola [News. The first Jewish school], in «Nove zhyttia», 1918, 22 hrudnia, № 22, s. 4.
44. Zvit zi Zizdu vidporuchnykiv nar. uchytelstva v Stanyslavovi [The teachers' report of the congress of delegates in Stanyslaviv], in «Uchytelskyi holos. Organ narodnoho uchytelstva», 1919, 26 liutoho, № 1, s. 2-3; O. VI-uk [Vlasiichuk], Deputatsiia ukr. Uchytelstva [The delegation of the Ukrainian teachers], «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 12 sichnia, № 3, s. 3.
45. Vidozva do vsikh ukr. organizatsii narodnoho vchytelstva b. Zakh.-Ukr. Republiky [The appeal to all organizations of people's teachers in the West Ukrainian People's Republic], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 12 sichnia, № 3, s. 4.
46. Zhyttia Pokuttia. Rozporiadok u spravi navchannia [The life of Pokuttia. Disposition of the case study], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 12 sichnia, № 3, s. 3; Uriadovi spravy. Shkilne uriadove rozporiadzhennia [The business of Government. School government ordinance], in «Pokutskyi Vistnyk», 1918, 29 hrudnia, № 14, s. 2.
47. Obizhnyk do vsikh uprav narodnykh shkil v kolomyiskim poviti [The appeal to all branches of national schools in district Kolomyia], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 16 sichnia, № , s. 4.

48. Zazyv Derzhavnoho Sekretariatu Osvity i Virosповідan do uchytelstva, dukhovenstva ta prochoho hromadianstva (inteligentiv ta svidomykh selian i robotnykiv) ... [Appeal of the State Department of education and religion to teachers, clergy and other citizens (intellectuals and conscious citizens and workers) ...], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 20 tsvitnia, № 31-32, s. 8; Zariadzhenia Derzhavnoho Sekretariatu osvity i virosповідan do Povitovykh Komisariv, povitovykh shkilnykh Komisariv i Dyreksii usikh serednykh i fakhovykh shkil v spravi osnovannia z dnem 1. maia 1919 trymsiachnykh pidhotovnykh kursiv do vsikh typiv serednykh shkil ... [Appeal of the State Department of education and religion to the county commissioners, the county school commissioners and all the directorates of secondary and professional schools in the case of the opening of the three monthly training courses, May 1, 1919 ...], in «Republyka», 1919, 15 tsvitnia, № 62, s. 1; Uriadovyi viddil. Zazyv Derzhavnoho Sekretariatu Osvity i Virosповідan do uchytelstva, dukhovenstva ta prochoho hromadianstva ... [Government department. Appeal of the State Department of education and religion to teachers, clergy and other citizens ...], in «Republyka», 1919, 11 tsvitnia, № 59, s. 1.
49. Урядовий відділ. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі вступних іспитів до I. класи середніх шкіл і приготовних курсів до учительських семінарій [Government Department. Appeal of the State Department of education and religions in the case of entrance examinations for the first grade of secondary schools and preparatory courses to teachers seminaries], in «Република», 1919, 16 цвітня, № 63, с. 1.
50. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 60; Zhyttia Pokuttia. Gimnaziinyi kurs i bursa v Sniatyni [Life in Pokuttia. The course for gymnasium and school in Sniatyn], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 27 tsvitnia, № 34, s. 3.
51. P. Mostovych, Z dyreksii ukrainskoi derzh. gimnazii v Kolomyi [From the directorate of the Ukrainian state gymnasium in Kolomyia], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 6 tsvitnia, № 27, s. 4.
52. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 45.
53. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 46.
54. Kurs hromadskykh pysariv [The course of public writers], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 9 liutoho, № 11, s. 3; Kurs dilo- i knyhovodstv [The course on conducting and keeping the book records], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 9 liutoho, № 11, s. 3; Pozir! Shkola dlia mekhanikiv [Attention! The school for mechanics], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 13 liutoho, № 12, s. 4; U spravi organizatsii hromadskykh pysariv [On the case of creation of public writers], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 10 tsvitnia, № 28, s. 4.
55. Zakryttia torhovelnoho kursu Okr. Natsionalnoi Rady v Kolomyi [The closure of the commercial course in the District National Council in Kolomyia], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 15 tsvitnia, № 30, s. 2; Kurs hospodarskykh sekretariv [The course of economic secretaries], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 20 tsvitnia, № 31-32, s. 6.
56. Zizd narod. Uchytelstva Zakh. Ukrainy [The congress of people's teachers in Western Ukraine], in «Republyka», 1919, 5 liutoho, № 3, s. 2; Uchytelskyi zizd [The teacher's congress], in «Nove zhyttia», 1919, 6 liutoho, № 28, s. 2; Zvit zi Zizdu vidporuchnykiv nar. uchytelstva v Stanyslavovi [The report of the Congress of delegates national teachers in Stanislaviv], s. 2-3.
57. O. Zavadovskyi, Zizd ukr. narodnoho uchytelstva v Stanyslavovi [The Congress of Ukrainian national teachers in Stanislaviv], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 16 liutoho, № 13, s. 2-3; H. Koval, Zizd deliegativ ukrainskoho nar. uchytelstva v Stanyslavovi [The congress of delegates of Ukrainian national teachers in Stanislaviv], «Republyka», 1919, 9 liutoho, № 7, s. 3-4; Rezoliutsii uchytelskoho zizdu [The resolutions of the teachers' congress], in «Nove zhyttia», 1919, 9 liutoho, № 31, s. 1; Osvitnia polityka [The educational policy], s. 403.
58. Vstupne slovo [Opening remarks], in «Uchytelskyi holos. Organ narodnoho uchytelstva», 1919, 26 liutoho, № 1, s. 1.
59. M. Romaniuk, M. Halushko, Ukrainski chasopysy Kolomyi (1865-1994 rr.) : Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia [Ukrainian series of Kolomyia (1865-1994): Historical and bibliographic research], Lviv, 1996, s. 95.
60. Poklyk Do vsikh Okr. Viddiliv «Vzaimnoi pomochy» i do zahalu ukrainskoho Uchytelstva v zakhidnii oblasti U.N.R. [The appeal to all County departments «Mutual assistance» and to all Ukrainian teachers of Western region U.N.R.], in «Uchytelskyi holos. Organ narodnoho uchytelstva», 1919, 15 marta, № 2, s. 1-2.
61. Zizd shyrshoho Komitetu vykonnoho ukr. nar. uchytelstva v Stanyslavovi [Congress of the broader executive committee Ukrainian national teachers in Stanislaviv], in «Uchytelskyi holos. Organ narodnoho uchytelstva», 1919, 15 marta, № 2, s. 7-8.
62. Zhyttia Pokuttia. Zahalni Zbory Tov. «Vydavnycha Spilka ukr. uchytelstva» v Kolomyi [The life of Pokuttia. The general meeting of the company «The Publishing Association of Ukrainian teachers» in Kolomyia], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 16 liutoho, № 13, s. 3.
63. M. Yevshan, Bida uchyteliv i bida z uchyteliamy [Teachers' trouble and a trouble with teachers], in «Nove zhyttia», 1919, 16 tsvitnia, № 87, s. 1-2.

64. Zakon z dnia 10. tsvitnia 1919 r. pro platni narodnykh i vydilovykh uchyteliv [The Law of April 10, 1919 on wages of national and district teachers], in «Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainskoi Narodnoi Respublyky», 1919, 30 tsvitnia, vyp. 8, s. 56-57.
65. Druha sesiia Ukrainskoi Nats. Rady. Stanislaviv, dnia 15. liutoho 1919 [The second session of the Ukrainian National Council, 15. February 1919 year], in «Nove zhyttia», 1919, 19 liutoho, № 39, s. 1-2.
66. Uriadovi viddil. I. Pidvysshennia platni derzhavnykh uriadnykiv i uchyteliv [Government department. I. The pay rise of public officials and teachers], in «Republyka», 1919, 13 marta, № 34, s. 1; Osvitnia polityka [The educational policy], s. 404; BN. OR., skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083), k. 379.
67. Zrivnanie uchytelskykh poboriv z poboramy derzhavnykh uriadnykiv [Equalizing teachers' expenditure with public officials'], in «Uchytelskyi holos. Organ narodnoho uchytelstva», 1919, 17 tsvitnia, № 4, s. 1-2.
68. Sprava vidluchennia shkilnytstva vid administratsii [The thing separating education from the administration], in «Narod», 1919, 22 maia, № 30, s. 2-4.
69. U Kolomyi. Uchytelske viche [In Kolomyia. Meeting of teachers], in «Sichovi Holos», 1919, 1 liutoho, № 5, s. 4.
70. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 45, ark. 42, 52.
71. Ukrainskyi narode! [The Ukrainian people!], in «Dilo», 1918, 2 lystopada.
72. Teliegramy i visty. Povitova shkilna Rada v Tovmachy [Telegrams and news. The district school board in Tovmach], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 19 sichnia, № 5, s. 3.
73. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 99, ark. 26.
74. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 35, 35 zv. 36, 37.
75. BN. OR., skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083), k. 341.
76. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 18, ark. 2, 2 zv.
77. Zamitky pro zhydivsku shkolu [Notes on Jewish school], in «Nove zhyttia», 1919, 24 marta, № 68, s. 2.
78. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 49.
79. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 44 Zvit povitovoho shkilnoho komisariatu v m. Kolomyi pro stan shkil i navchannia v poviti. 1919 r. [Report of the school district office in Kolomyia about the state of schools and education in the county. 1919], ark. 13.
80. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 44, ark. 9.
81. Teliegramy i visty. U Tovmachy [Telegrams and news. In Tovmach], in «Pokutskyi Vistnyk», 1919, 19 sichnia, № 5, s. 3.
82. Zhyttia Pokuttia. Iz Horodenky [The life in Pokuttia. From Gorodenka], in «Pokutskyi Vistnyk», 20 marta, № 22, s. 3-4.
83. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 80, ark. 40, 41.
84. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 44, ark. 10.
85. TsDIAL Ukrainy, f. 667, op. 1, spr. 44, ark. 11.